

ב"ה, דו"ח מסכם לשנת הלימודים תש"פ, נובמבר 2020

ישראל מלכיאל//סידורי האר"י במזרח אירופה

בתחילת השנה ארגנתי מחדש, בעצת המנחה שלי פרופ' כהנא ובהכוונתו, את תכנית העבודה שלי, בהתאם לממצאים שהצטברו אצלי משנת המחקר האחרונה. המאמץ המרכזי היה לנסות ולהכווין את העבודה על תחום כתבי היד של הסידור באופן כזה שיישא פירות אפקטיביים לצורך המשך העבודה על דפוסי הסידור, ובמקביל יאפשר לי 'לסגור' את התחום ולא להמשיך לעסוק בו באופן אינטנסיבי ויסודי, מה שעלול לקחת שנים ארוכות (ספרות כתבי היד, כפי שצינתי כבר פעמים רבות, היא רחבה ביותר).

מתוך כלל המידע שאספתי על כתבי היד (אני עובד על בסיס קבוצה של 30 טפסים, מתקופות ומאזורים שונים - ועד-כמה-שניתן - מייצגים), עולה שניתן לחלק קורפוס זה לכמה שלבי התפתחות, שתואמים במידה מסוימת גם סדר כרונולוגי. טענתי הכללית, שעל ביסוסה והצגתה המפורטים אני עובד כעת, היא שניתן להראות שלב יסודי, ראשוני, של עריכת הסידור, ולאחר מכן 2-3 סוגי ורסיות/עיבודים שלו בהמשך הדרך. תיאור כללי של טיפוסים הסידורים הללו מאפשר לי לקבל תמונה רחבה של ההיסטוריה של סידורי האר"י לאורך המאות הי"ז-י"ח, לסווג כל כתב יד במקומו המתאים וגם להכניס לתמונה את מהדורות הדפוס, בין שהן מבוססות בעקיבות על כתב יד מסוים, ובין שהן תולדת מלאכת עריכה מקורית של המביא לבית הדפוס.

על מנת להראות את הטיפוס היסודי, ערכתי השוואת מבנה ותוכן מקיפה לסידור האר"י, המבוססת על בדיקה שיטתית של כמה סידורי כ"י (מוקדמים, ומייצגים גיאוגרפית. באופן ממשי - בעיקר על כ"י 10 ברשימתי [פפד"מ, 1720] ועל סידור הדפוס במהדורתו הראשונה, זאלקווא תקמ"א, 1781). ההשוואה הפיקה תכנית 'שלדית' של מבנה ותוכן סידורי האר"י, שעל בסיסה ניתן לטענתי בקלות יחסית לבדוק כל כתב יד אחר ולראות האם הוא שייך בכלל לסוגה שהגדרתי 'סידורי האר"י'. ואכן הרוב הגדול של כתבי היד נכנס בקטגוריה הזו. יש גם כמה שלא. על כך אני כותב בהרחבה ובצורה מסודרת בפרק המבוא השני לעבודתי.

תוך כדי עבודה זו מתברר לי שוב וביתר שאת עד כמה מגובש טיפוס סידור האר"י המרכזי כבר בשלב מוקדם של עיצובו, עובדה שמאפשרת לי גם 'לנפות' בקלות גדולה יותר מבעבר את הטפסים שאינם שייכים לדגם זה. טפסים אלה מגוונים והסיווג שלהם לקבוצות-משנה מורכב. גם הבנת היחס בין שתי הקבוצות המתוארות לא פשוטה. כל כתב יד כזה מחזיק מאות עמודים צפופים בכתיבה שאינה תמיד קלה לקריאה, ותופעה זו העמיסה לאחרונה על ההתקדמות הרציפה שלי בתכנית המחקר. אני מאוד מקווה שאצליח לסיימה בקרוב ולהמשיך כמתוכנן.

רשימת התוכן של הטיפוס המרכזי של סידור האר"י נועדה לאפשר את המשך בחינת את עיבודי הסידור, לצורותיו. נכון לעכשיו, אני רואה שלושה אופני עיבוד, שחלקם עוברים גם לשלב הדפוס.

- **הראשון**, הוא טיפוס סידורים שבד בבד להצמדות מלאה לנוסח הראשוני, מוסיף מדיליה לסידור הנעתק תוספות 'לויניות', של קונטרסים שונים. חלקם 'מתאימים' יותר ל'סידור' וחלקם נראים פחות. דוגמאות: ענייני לשון, ענייני סת"ם, קונטרסים לוריאניים בנושאים שונים ועוד.
- **הטיפוס השני**, הוא סידורים בהם ניכרת מעורבות אינטנסיבית של העורך/מעתיק בסידור עצמו ובכוונות התפילה. המעורבות גם נושאת אופי 'אישי' ברמה זו או אחרת. סידורים אלה לא יוצאים מתחת ידם של סתם 'סופרים' מקצועיים אלא של אנשים בעלי שיעור קומה מסוים בקבלה – אנחנו גם מכירים אותם מעוד הקשרים. בקבוצה זו אציין את סידורו של ר' שבתי מרשקוב (נכתב כנראה בתקט"ו, 1756), סידורו של ר' אברהם שמשון מרשקוב (בנו של בעל ה'תולדות'. נכתב בתק"כ, 1760), וסידורו של ר' יעקב קופל (נכתב באזור מחצית המאה הי"ח גם הוא). בכל הסידורים הללו ניכרת באופן מובהק ההסתמכות על טיפוס הסידור היסודי שתיארתי למעלה, ואפשר להראות את העבודה של מפיק הסידור על גבי שכבת בסיס זו, ולנתחה.
- העיבוד **מהסוג השלישי** הוא מה שאנו מוצאים במהדורת הדפוס הראשונה (זאלקווא, תקמ"א, 1781): עריכה שיטתית, אינטנסיבית, של סידור האר"י, והעברתו לשלב חדש באופן מהותי. המהדיר לוקח את הסידור הרגיל ומוסיף לו באופן מוצהר ושיטתי מספר שכבות. שתי הפעולות המשמעותיות ביותר שהוא עושה, וגם מדבר עליהן בהקדמתו, הן: 1. הגהה של הכוונות על בסיס ספר משנת חסידים, והוספה של הכוונות המתוקנות במקביל לכוונות המקוריות שבסידורי האר"י הקודמים לו. זו עבודה המזכירה מהדורה מדעית 'דיפלומטית', כאשר במקרים רבים שתי הוורסיות של הכוונות נמצאות זו לצד זו, בשני טורים. 2. הרחבה ועיבוי של הידע הקבלי התיאורטי הניתן למשתמש, בעזרת מובאות רחבות לפני חטיבות שונות בסידור, בעיקר מתוך 'פרי עץ חיים'.

ראוי לציין שהסידורים הכלולים בשני סוגי העיבודים האחרונים מגיעים מתחום המרחב הגיאוגרפי והתרבותי של גליציה, וששניהם מתרחשים החל מבערך אמצע המאה הי"ח, עד לסופה. פירות העבודה שתיארתי עד כה ישולבו בעיקר בפרק השני של עבודת הדוקטורט ('תולדות סידור האר"י', בתוך פרקי המבוא והסקירה), וכן בפרק השישי ('סידור תקמ"א, ניתוח מפורט'), בו אני עורך ניתוח מפורט של סידור תקמ"א.

אי"ה לאחר שאסיים את פרק המבוא, וכן את החלק הרלוונטי בפרק השישי הנזכר, אעבור לכתיבת הפרק הרביעי של תכנית המחקר ('הדפסת סידורי האר"י', ההקשר ההיסטורי) – העוסק בפריסת ההקשר ההיסטורי של הדפסת סידורי האר"י. בפרק זה אסקור את מגוון ההתרחשויות הריאליות הנוגעות למחקר שלי (החל מאמצע המאה הי"ז, ועד לסוף המאה הי"ח), ואת הצמתים הרלוונטיים להבנה מרחבית, מעמיקה ופוריה של הספרות אותה אני חוקר. כאן גם אשלב את ספרות המחקר העדכנית בכמה תחומים: תפוצת קבלת האר"י באטליה ובמזרח אירופה, השבתאות והפרנקיזם, החסידות ה'ישנה' ועליית החסידות ה'חדשה', דפוסי קבלת האר"י והדפוס החסידי המוקדם. לאחר מכן אמשיך להשלמת כתיבת

הפרק המרכזי של העבודה, על סידור האר"י מהדורת תקמ"א (הפרק השישי), וכן את פרק המבוא לסידור זה (הפרק החמישי).

ישראל מלכיאלי המחלקה להיסטוריה של עם ישראל, אוני' תל אביב